

A STATISZTIKAI SEMINARIUMOKRÓL,

MINT A NEMZETGAZDASÁGI ÉS STATISZTIKAI TANÍTÁS NÉLKÜLÖZ-
HETLEN ESZKÖZÉRŐL.

Korunkat az állampolgárság korának szokták nevezni. Az állam fogalma alá esnek az összes polgárok s nincs kizárva innen senki oly sorompók által, melyeket születés, történeti jog képeznek. Mindnyájunk részét képezzük az államnak, és az állam mindnyájunk érdekének előmozdítására törekszik. Ezért mindnyájan kívánjuk, hogy az állam nagy, erős, hatalmas legyen, kívánjuk, hogy az állam a legnagyobb, a legnehezebb feladatok valószínűsítésére egyesítse egész erejét. A nyilvános és közfeladatok száma korunkban napról-napra szaporodik, sőt a magánfeladatok, a magánérdekek mindinkább a közérdek jellegét öltik magukra. A mivvelődési, a gazdasági, az egészségügyi kérdésekből lesznek közmivvelődési, közgazdasági, közegészségügyi feladatok. Az egyén mintegy csak az államban mutatkozik ismét egész valójában.

E fejlődési folyamatot számos körülmény támogatja. Ezek közé tartozik a hírlapirodalom. A hírlapok ez állapotot tiszta öntudatra emelik; mindennap újból és újból fölhevítik érdeklődésünket minden iránt, mi akármely oldalról a közérdeket érinti, és ez érdeklődésünket beviszik minden körbe, a hol az irás s olvasás ismeretes. Így napról-napra foglalkozunk mindnyájan a közérdek szüntelen szaporodó kérdéseivel; és minthogy foglalkozunk velök, gondolkozunk is felőlök, és minthogy gondolkozunk, ítélünk is felőlök, és minthogy ítélünk, vélekedni is akarunk, befolyást akarunk gyakorolni: jobb ismereteinket, belátásainkat érvényesíteni akarjuk.

Itt van gazdasági egyleteink egyre szaporodó csoportja, itt a kereskedelmi és iparkamrák, az iparegyletek és ipartársulatok, részvénytársulatok, a községi, a megyei, végre a parlamenti ülésterem,

melyek mindmegannyian alkalmat nyújtanak, hogy állampolgári kötelességeinket gyakoroljuk. És melyek ama kérdések, amelyek itt leggyakrabban föllépnek? Statisztikailag is ki lehetne mutatni, hogy bizony nagyon ritkán tisztán jogi kérdések, még ritkábban vallási kérdések, hanem túlnyomólag olyan kérdések, melyek gazdasági természetűek, és melyek megoldása helyes gazdasági alapismeretek és statisztikai adatok nélkül nem sikerülhet. A községkölcsoñt kíván felvenni, helyi vasutat kíván építeni, vagy gátakat kell építeni a vizár ellen; a részvénytársulati közgyűlésen szóba kerül a nyersanyag jobb beszerzési módja, vagy a czikkek eladása érdekében felkeresendő új piacok; a gazdasági egyletekben szóba hozatik a jelzáloghitel, az uzsora, a birtokminimum kérdése; — mindezekben tanács és tájékozás nélkül állunk, ha nem ismerjük ama tudományokat, melyek par excellence századunk tudományai, — a nemzetgazdaságtant és statisztikát! Azon idő, midőn a nyilvános kérdések sora Verböczyvel és a pragmatica-sanctióval ki volt merítve, elmúlt, és jelenünk és jövőnk követeli, hogy ugyanoly részletességgel ismerje a jelen és a jövő nemzedék a gazdaságtan és statisztika műveit, mint őseink a Tripartitumot és a pragmatica-sanctiót!

A statisztika, alkalmazva a roppant fontossággal bíró populationistikai és gazdasági kérdésekre, az egyetemi tanítás fő tárgyai közé tartozik. A statisztika anyagot szolgáltat az összes államtudományoknak, sőt még a jogi szakoknak, a mennyiben az intézmények hatását engedi felismerni. A módszer szigora kizárja a felületességet. Logikai gondolkozáshoz szoktat és a jelenségek szigorú szolgálatára tanít. Serkent munkára és fejleszti az értéket az állapotok teljes megítélésére. Ennek tulajdonítandó, hogy az utolsó tíz év alatt a statisztika mívelése mindinkább előtérbe lép; legjobban elégíti ki a tudományos igényeket, mert általános törvényeket enged felismerni, de legjobban egyuttal a gyakorlati igényeket, mert belevisz minket a jelenségek közvetlen körébe. Ily jelentősége azonban csak akkor lehet, ha tudományos szellem, ha szigorú módszer, gondos megfigyelése a jelenségeknek és szigorú megítélése az azokat kifejező számoknak, továbbá ha statisztikai világirodalom alapos ismerete, különösen pedig fáradságot nem ismerő munkakedv támogatja a statisztikai kutatást. Lehet-e ezt az eddigi móddal elérni?

Az egyetemi tanítás igen sokáig jóformán egészen az előadásokra szorítkozott. Ezen előadási rendszernek sok hiánya van. A tanár nem győződhetik meg arról, vajjon hallgatói megértették, vajjon iránya, módszere megfelel-e azok előkészültségének. Az előadásban továbbá a tudomány csak per summos apices tárgyalható; a részletkérdések nehézségeivel a hallgató meg nem ismerkeüik, a hallgatott tételek mélységéről is, ha elég alaposan előadatnak, fogalma nincs. De ha csak a főelvekre szorítkozik az egyetemi előadás, akkor alig adhat többet, mint a mennyit egy, még hozzá elég rövid kézikönyvben találunk, és ez esetben az egyetemi hallgatás úgy a pénzt, mint az időt tekintve, tulságosan költséges; továbbá sem a hallgatót, ha nem épen a leggyengébb képzettségű, sem a tanárt ki nem elégíti. A puszta hallgatás nagyon kényelmes, különösen az utolsó gymnasialis év után, midőn a fiatal emberek az érettségi vizsgák fáradalmain épen túlvannak. Az egyetemen most elszoknak a tanulástól, a munkától. A tudomány pedig soha egyszerű átvitel, tölcsér segítségével, nem történhetik; a ki nem maga dolgozik, az járatlan marad a tudományban, az legfeljebb annyira viheti, hogy a vizsgát valahogyan lerázza, és a censorban azt a vélelmet költi hogy — trivialiter szólva — konyított a tudományhoz. Az egyetemi előadások főfeladata a tanulmányozásra serkenteni, a munkára, holott jelenleg a kontemplatív hallgatás még jegyzetek tétele által is csak ritkán nyeri a dolgozás jellegét.

Ily s hasonló hiányok felismerése vezetett az újabb időben arra, hogy ugynevezett seminariumokban, a hallgatók munkálkodásra buzdittassanak. A tanulás ily irányu reformja első sorban az induktív-experimentatív szakmákban következett be, a természet-tudományban számos elágazásaival együtt és alkalmazott szakmáiban, mint az élettan, a szerves vegytan, a technikai tudományokban stb. A tanítás ezen fontos reformja azonban itt meg nem állapodott. Első sorban a történeti tudományokban iparkodtak a seminariumok által munkára buzdítani a hallgatókat, a tudomány módszereivel megismertetni és azáltal, hogy a tanulók maguk bizonyos kérdések megfejtésével foglalkozzanak, velök a tudomány terjedelmét jobban megismertetni, hogy annak mélyére vezetik, mintha a felületen annak terjedelmét mutatnák be nekik. Mert régi paedagogiai és bölcséleti tény, hogy valamely tudományról helyes fogalmat jobban szerezhethünk, ha mélyébe bebocsátkozunk, mintha

csak annak kerületét járjuk be. Ily módon a történeti tanítás terén a seminariumokat, mint a tanítás szükséges eszközeit ismerték fel. Most egy hallgató, ki történettel akar foglalkozni, azonnal belép a seminariumba, és azonnal kezd dolgozni. És hogy ez uton milyen fényes eredményt lehet elérni, azt, hogy másokat ne említsünk, Curtius, Mommsen, Waitz seminariumai bizonyították.

Hasonló seminariumok létesítettek a nemzetgazdasági és statisztikai tanítás érdekében. Az ezen ismeretágot használt módszerek sajátosságai, a jelenségek bonyolultsága, egyes részek nagy elvontsága egyfelől, másfelől az élet változatossága által előidézett proteusszerű átalakulás, és a napról-napra fellépő új jelenségek és új problémák, melyek a gazdaságtan és statisztika tárgyát képező életkörökben fellépnek, az állami és társadalmi élet legfontosabb kérdéseinek helyes megoldásának abszolút lehetetlensége szigorú gazdasági ismeretek és statisztikai adatok nélkül — mindmegannyi ok, mely sürgősen követeli a tanítás ezen eszközének felkarolását. Ha tekintjük azt, hogy mily csekély tudományos érzék hoz az ifjúság az egyetemre, ha szem előtt tartjuk, hogy az itt-ott található érzék a sok terhes vizsga által még elnyomatik, ha a pusztán előadásokon alapuló rendszernek semmittevésre csábító természetét szem előtt tartjuk, kétségtelen lesz, hogy az ily eszközzel szemben, eredményt csak úgy érhetünk el, ha az egyetemi tanár munkára serkenti a hallgatókat, e munkában vezérli őket, a kellő módszerrel őket megismerteti, és munkálataikat ezen szempontból is felülvizsgálja, ha egyáltalában a tanulókkal közelebbi érintkezésbe lép, és egész személyiségével iparkodik rájuk hatni mindkét tanulmányban. Úgy a nemzetgazdaságtanban, mint a statisztikában, a közügy iránt érdeklődő fiatal emberekre annyi inger rejlik a tanulásra, hogy az, a ki egyszer komoly muzsájokkal megismerkedett, annak komolyan fogja magát szentelni. Kevés tapasztalatomból is mondhatom azt, hogy nem ismerek egyetlen egy fiatal embert, a ki komoly munkára buzdítva, e tudományokkal foglalkozott, hogy azokat elhagyta volna, és rendesen elég mélyen hatottak be e tudományok, annyira érdekes és vonzó titkaiba. Nagyon is igaza van Göthének, midőn mondja, hogy még azt is, a mit öröklünk, munkával kell magunkévá tenni. A mit könnyű szerrel tanultunk vagy szereztünk, a mihez nem tapad munkánk, annak rendesen kevés értéket tulajdonítunk, és munka nélkül, különösen a

gazdasági és statisztikai tudomány könyvei mindig „ein Buch mit sieben Siegeln“ fognak az illetőre maradni.

Az ifjúságot tehát nemcsak kontemplatív hallgatás, hanem kiválólag munka által kell a tudományba bevezetni. Ezáltal az államtudományok és különösen a nemzetgazdaságtan és statisztika tanítása valóban gyakorlati irányzatot fog nyerni. A közpályára készülő fiatal emberek csakugyan megtanulják majd, miképen kell ezen disciplinákkal bánni, miképen kell azokat alkalmazni: miképen kell társadalmi jelenségeket megfigyelni, és ezáltal alapos embereket fogunk nyerni mindazon körökben — parlament, hirlapirodalom, oktatás — hol most a dilettantismusnak igen tág tere van.

A statisztikai seminariumok ezen nagy jelentősége az államtudományi oktatást tekintve, megköveteli, hogy az illetékes köröknek figyelmét azokra felhívjuk, annál is inkább, minthogy ujabban ismét meglepő eredményekről szólhatunk, melyek e seminariumok segítségével elérték. Legyen megengedve, ezen, a statisztikai seminariumok működéséről és berendezéséről ujabban általam összegyűjtött adatok, és saját tapasztalataim alapján, rövid jelentést tenni.

A statisztikai seminariumok között kiváló helyet foglal el a *berlini* seminarium, mely Engel vezetése alatt állott. Ezen seminarium főfeladata, statisztikai és közigazgatási szakerőket nyerni, és nagy hatása és érdeme mellett, csak azon egy tényt kell kiemelni, hogy Németországban majdnem az összes fiatalabb tanárok, kik a nemzetgazdaságot és statisztikát alaposan művelik, ezen seminariumban dolgoztak. Minthogy azonban ezen seminarium egészen önállólag és függetlenül van szervezve, arról e helyen bővebben nem szólunk.

Sokkal inkább veszi igénybe figyelmünket a hallei seminarium, mely ujabban a legtöbb eredményeket mutatja föl, vezetve az ügybuzgó Conrad által. Erről bővebben kell szólnunk.

A *hallei egyetem statisztikai seminariuma* 1872-ben Conrad által alapított, ki a híres Hildebrand tanítványa volt, és különösen „Agrarstatistische Untersuchungen“ című pontos és szorgos tanulmányai által, vonta magára a szakférfiak figyelmét. A seminariumi könyvek megszerzésére, évi 600 márknyi segélyezésben részesül a kormány részéről, melyhez a seminarium működéséről

évenként jelentés teendő. A seminarium feladatáról Conrad nekem a következőket írja : „Egyfelől célja a seminariumnak, hogy az előadásokat kiegészítse; ezen szempontból egyes kérdések itt bővebben tárgyaltnak, mint az az előadásokban lehetséges volna; e találkozások által továbbá tapasztalom, mely pontok azok, melyeket hallgatóim eléggé nem értettek meg. Ezért minden ülés elején kérdést teszek, vajjon kíván-e valaki valamely pont felől felvilágosítást? Ezáltal támpontot nyerek arra nézve, mennyiben értik hallgatóim az előadásaimat, milyen irányban változtatandók; de a hallgatók is ezáltal buzdíttatnak arra, hogy az előadásokat ne csak meghallgassák, hanem átértsék és azok fölött gondolkozzanak, A seminarium főszerepe azonban a vitatkozásokban rejlik. A nemzetgazdaságtan és statisztika tanára főnehézsége a tanítványokat a tárgy nehézségeire, az alapelvek fontosságára figyelmeztetni, melyeknek téves felfogása, a leghelytelenebb eredményekhez vezet.

Ez az előadásokban teljesen nem érhető el. Itt, a mi világosan adatott elő, oly egyszerűnek és magától értetődőnek látszik, hogy mélyebb gondolkozás nem is szükséges. Ellenben az egyesekhez intézett kérdések azonnal figyelmeztetik a tanulót arra, hogy a tárgy nem oly egyszerű. A vitatkozások által arra vezetem a hallgatókat, hogy a kérdésekre egymásnak adjanak feleletet, és hogy maguktól iparkodjanak a cél felé közeledni. Ez uton eléretik az is, hogy mindnyájan élénk érdeklődéssel kísérik a tárgyat, és hogy a seminarium második föladata teljesíttessék, miszerint a vitatkozásban ügyességet szerezzenek. A seminarium harmadik föladata a tagokat önálló munkálkodásra buzdítani, és pedig egyrészt az ülésekben tartandó felolvasások, másrészt nagyobb írásbeli dolgozatok által. A seminarium minden tagja köteles fél évenként legalább egy felolvasást tartani; a tárgyat vagy az illető maga választhatja, vagy pedig a tanár jelöli azt ki. A tárgyak választására vonatkozólag, Conrad következő megjegyzést tesz: a tárgy választásától függ a seminarium virágzása. Mindig arra van irányozva a figyelmem, hogy a hallgatók előbb kisebb előadásokat tartsanak az alapfogalmakról, hogy szellemi képességeit ezáltal megismerjem. Az ügyesebbeknek olyan tárgyakat jelölök ki, melyek később tudori felavattatási dolgozatokká kiegészíthetők, és melyekre lassanként az illető egész erejét és érdeklődését központosítja. Ez igen gyakran sikerült is, és most már igen szép számmal vannak dolgoza-

tok olyanoktól, kiknek eredetileg nem is volt szándékuk, irodalmilag fellépni.*

Az előadások rendszeresen csak $\frac{3}{4}$ —1 óráig tartanak, mivel inkább csak bevezetésül tekintetnek a vitákhoz. Nagyobb írásbeli dolgozatokat előbb átnézek szobámban az illetővel együtt, és abból inkább csak egyes részletek vagy kivonatok olvastatnak a seminariumban. Minden héten egy-két óráig tartó seminariumi ülés van, de a szükséghez képest rövidebb időközben is tartatnak. Az ülésekben jegyzőkönyv vezetetik, mi szintén igen jó gyakorlat a tanulóknak számára; de szükséges az azért is, hogy a vita eredményei pontosan megállapíttassanak; végre azért, mivel a tanárnak mutatják, vajjon a vitatkozás helyesen volt-e vezetve, és jól fejeztetett be. A jegyzőkönyv vezetése azonkívül könnyíti a vita folytatását egy későbbi ülésben. Az üléseken kívül kirándulásokat rendezek nagyobb uradalmak, gyári telepek stb. megtekintésére, miről szintén jegyzőkönyv vétetik föl, és vitatkozás tartatik egyik legközelebbi ülésben. Ezáltal érdeklődés keltetik a gazdasági élet tüneményei iránt, és az ismeretgyűjtés nagyon előmozdittatik. Végre tartatnak Halléban külön statisztikai gyakorlatok. Ezeknek célja a hallgatókat a statisztikai irodalomba, továbbá a statisztikai munkálkodásba és a statisztika módszerébe alaposabban bevezetni. Egyes dolgozatok közösen végeztetnek a tanárral együtt, a mennyiben mindegyik egy országot, vagy korszakot stb. magára vállal. Ily módon keletkezett ama szép dolgozat: „Beitrag zu Untersuchung des Einflusses von Berufstellung u. Beruf auf die Mortalität.“ Ugyanily módon készült egy dolgozat, mely a házasság és letelepedés iránt hozott törvények befolyását a születésekre és esketésekre foglalkozik, egy másik dolgozat, mely Halle városának szegényügyével foglalkozik stb.

A seminarium tagjainak száma, tekintve az egyetem apadását, természetesen nem lehet igen nagy, de következetesen emelkedik és minőségileg is halad, a mennyiben most már többnyire olyanokból áll, kik mind nagyobb dolgozatokkal foglalkoznak. A jelentkezők nagyobb száma inkább enged is közülök a javát kiválasztani. Kezdetben leginkább mezőgazdák képezték a seminarium tagjait, jelenleg kiválólág nemzetgazdák, olyanok, kik a nemzetgazdasági kérdések történeti és statisztikai tárgyalása iránt érdeklődnek. A tagok között eszerint találjuk különösen nagyobb mezőgaz-

dák fiait, továbbá statisztikusokat és nemzetgazdákat, olyanokat, kik a parlamenti pályára készülnek, kiváltképp pedig olyanokat, kik mint nemzetgazdaságilag és statisztikailag képzett publicisták a nagyobb napilapok nemzetgazdasági rovatánál akarnak dolgozni, és a hirlapirodalom felé fordulnak. Különösen ez utolsó irányban igen nagy fontosságot kell a seminariumoknak tulajdonítani, - a melyek egyedül nyújthatnak biztosítékot, hogy alaposan képzett és a gazdasági és statisztikai kutatások nehéz és szigorú módszerét teljesen ismerő szakértők nyilatkozzanak a hirlapok útján, melyeknek mai napság oly roppant befolyásuk van a közvéleményre.

Elteltekintve kisebb dolgozatoktól, melyek részben a „Jahrbücher f. Nationalökonom u. Statistik“ czimű jeles folyóiratban jelentek meg, a seminariumban többnyire igen jeles és számot tevő dolgozatok készültek, melyek mind közzé is vannak téve.*)

*) 1. Joh. v. Sommaruga : Die Städtereinigungssysteme in ihrer land- u. forstwirtschaftlichen Bedeutung. Halle, 1874.

2. de Leuw : Die Lohnstatistik (Zeitschrift f. Schweiz. Statistik 1876.)

3. Bein : Die volkswirtschaftlichen Grundbegriffe in den landwirtschaftl. Lehrbüchern. Berlin, 1881.

4. Franz Gromes : Die Entwicklung der Preise der landwirtschaftlichen Producte in Böhmen, im Zusammenhange mit den Fortschritten der Landwirtschaft dargestellt auf Grund der Beiträge zur Geschichte der Preise für d. Wiener Weltausstellung d. J. 1873. Halle, 1878.

5. Carl Krökel : Das preussisch-deutsche Zolltarifsystem in seiner historischen Entwicklung seit 1818. Jena 1881.

6. Humbert : Agrarstatistische Untersuchungen über den Einfluss des Zuckerrübensbaus auf die Land- u. Volkswirtschaft. Jena, 1877.

7. Beitrag zur Untersuchung des Einflusses von Lebensstellung und Beruf auf die Mortalitätsverhältnisse, auf Grund des statistischen Materials zu Halle v. 1855—1875.

8. James : Studien über den amerikanischen Zolltarif, seine Entwicklung u. sein Einfluss auf die Volkswirtschaft.

9. Paasche : Studien über die Natur der Geldentwerthung u. ihre praktische Bedeutung in den letzten Jahrzehnten auf Grund statistischen Detailmaterials entn. der Stadt Halle a/S.

10. M. Conrad : Die Entwicklung der Häuserpreise in den letzten 100 Jahren in Freiburg 1/Br.

11. Patten : Das Finanzwesen der Staaten u. Städte der nordamerikanischen Union.

12. Kremp : Über den Einfluss des Erndteausfalls auf die Getreidepreise während der Jahre 1846—75 in den hauptsächlichsten Ländern Europa's.

Ezek ama nagyobb dolgozatok, melyek e seminariumból kikerültek, és melyek majdnem mind az újabb statisztikai irodalom becsesebb, sőt kiválóbb termékeihez tartoznak. Különben megjegyzendő, hogy a dolgozatok közzététele előtt azok felett, ugy alakilag, mint tartalmilag igen szigorú bírálatot gyakorolnak. Mindenki megígéri, hogy dolgozatát előbb, mintsem az a tanár által közölhetőnek nem nyilvánítatik, nem nyomtatja ki. A dolgozatok a tanár részéről gondosan és ismételtén átolvastatnak, a mellett azonban minden közvetlen segély, vagy a felfogás befolyásolása szorgosan kerültetik.

A hallei seminariumban a következő szabályok állanak fenn:

1. §. Az államtudományi seminarium célja, a hallgatóknak alkalmat nyújtani, hogy 1. az igazgató vezetése alatt nagyobb dolgozatokat készítsenek, 2. hogy egyes tudományos kérdésekbe mélyebben behatoljanak, mint az az előadásokban lehetséges, 3. hogy a tudományos vitatkozásban és előadásban gyakorlatot szerezzenek.

2. §. Ezen célból hetenkint két órai ülés tartatik, melyet rendszeren a seminarium egyik tagja előadással kezd meg, a melyhez a vitatkozás csatlakozik.

3. §. A tagok rendesek vagy rendkívüliek. A felvétel tárgyában az igazgató dönt. Mint rendes tag csak az vehető fel, a ki legalább a nemzetgazdaságtanról tartott két főkollegiumot hallgatta, azonkívül egy éven át e tudománnyal foglalkozott. A rendes tagok az ülésekről csak igazolás alapján maradhatnak el. Kötelesek egy félévben legalább egy előadást tartani, és az ülésekről fölvett jegyzőkönyvet sorrendben vezetni. Jogukban áll a seminariumi könyvtárt használni és a kirándulásokban részt venni.

4. §. Minden tag félévenként öt markot tartozik a könyvtári pénztárba befizetni, melyből a katalogus vezetéséből, könyvek kikölcsönzéséből más apró költségek, továbbá a könyvtárnok díja, és rongált és elveszett könyvek újbóli beszerzéséről származó költségek fedeztetnek.

5. §. A seminarium könyvtárának használata minden szombaton 10—12 óráig van megengedve.

13. Borst : Die Grund- u. Gebäudesteuer des Grossherzogthums Sachsen-Weimar.

14. Klinckmüller : Die amtliche Statistik in Preussen im vorigen Jahrhundert.

15. Werner Graf Goerts-Weisberg : Die Entwicklung der Landwirtschaft auf den Goertz-Weisberg'schen Gütern in der Provinz Hannover auf Grund archivalischen Materials.

16. Diddo Wiarda : Die geschichtliche Entwicklung der wirtschaftlichen Verhältnisse Ostfrieslands.

17. Em. Sax : Die Hausindustrie Thüringens, I. Theil : Die Hausindustrie im Meininger Oberland.

6. §. Az üléseken kívül statisztikai gyakorlatok tartatnak a seminariumi könyvtár helyiségében, és pedig minden szombaton délelőtt, melyeken részt venni a tagok ugyan jogosítottak, de melyek nem kötelezők.

7. §. Végre kirándulások rendeztetnek Halle és környékének gyári telepeibe. Erről is jegyzőkönyv vezetetik.

Érdekes közleményeit Conrad következőképen fejezi be :
Előadásaim mellett a seminariumnak szentelem legtöbb időmet, és benne találok legtöbb örömet. *Napjainkban gyakran panasz-
kodnak, hogy a tanulóknak hiányzik a tudományos érzék. Nem
akarok a fölött vitatkozni, mennyiben igaz ez. Azonban egy dolog
előttem nem kétséges, az tudniillik, hogy a jelenlegi állapotok javulá-
sát csak úgy várhatjuk, ha a tanárok közelebbi érintkezésbe lépnek a
tanulókkal, és egész személyiségükkel iparkodnak rájuk hatni. Meg-
győződtem, hogy akkor sokkal gyakrabban lehet érdeket kelteni és
tudományos tevékenységre buzdítani, mint azt sejtik, és hogy a hiá-
nyos előképzés az egyetemi ifjúságnál, a módszer megjelölése, és
a tanár folytonos vezetése által, csak némileg képzett tanulóknál
is gyakran bámulatraméltó mértékben kipótolható. Mindezek alapján
itt épen a nemzetgazdaságtan és statisztika tanítása szempontjából,
a seminariumokat korunk egyik főkövetelményének tekintem.*

Az itt közöltek tanuságot tehetnek arról, hogy a seminariu-
mok az újabbkori államtudományi, de különösen nemzetgazdasági
és statisztikai tanítás fontos eszközei. Rendszeres és módszeres
munkára tanítják a hallgatókat, alaposabban megismertetik velök
a forrásokat, az irodalmi eszközöket. Valamint az ügyvédi hivatás-
nak előiskolája az irodában való dolgozás, ugy a seminarium kü-
lönösen képző előiskolája azoknak, kik a nyilvános pályákra ké-
szülnek és kik itten alapos munkával az alapkövet rakhatják le ké-
sőbbi működésükhöz.

A többi seminariumok közül különös említést érdemel a strass-
burgi egyetemmel összeköttetésben levő seminarium, melynek
élén Knapp és Schmoller (ez utóbbi most Berlinben van) állot-
tak. Erről Knapp a következőket írja nekem : A seminariumba
beirt hallgatók hetenkint egyszer, egy-két óráig tartó esti
ülésre ösezehivatnak. Itt különösen két irányban folynak a dol-
gozatok : 1. okmányok olvastatnak és magyaráztatnak, (p. a
porosz agrar törvényhozás, városi jogok stb.), ennek eredménye
többnyire az, hogy az egyik-másik hallgató tudományos munká-

latra buzdíttatik, mely esetleg tudori felavattatási dolgozat is lehet, 2. a tanulóknak erejükhez képest, dolgozatok adatnak föl, az irodalmi források megjelölésével: a dolgozat ha elkészült, felolvasatik és a tanárok által megbiráltatik. A seminarium hatásának titka egészen abban rejlik, *mennyiben képes a tanár a tanítványokat munkálkodásra buzdítani*. Az üléseken a nemzetgazdaságtan és statisztika tanárai rendszeresen jelen vannak. A strassburgi seminariumból is, bár úgy látszik, nincsen oly jól szervezve, mint a hallei, igen szép dolgozatok kerültek már ki, melyek közül egynehány Schmoller „Staats- u. socialwissenschaftliche Forschungen“ című gyűjteményes vállalatában megjelent. A seminariumnak külön helyisége és szakkönyvtára van, ez utóbbinak költségvetése 400 tallér.

Azonkívül vannak statisztikai seminariumok Jenában, Gieszenben stb. A giesseni *Laspeyres* vezetése alatt áll, és eddig leginkább anyaggyűjtéssel foglalkozik. Látogatói különösen jogászok és erdészek.

Legyen szabad végül egynehány, ugyan még nagyon szerény tapasztalatról is szólni. Azon óhaj által vezérelve, hogy hallgatóimat lehetőleg minden eszközzel buzdítsam a tudomány mívelésére, már 1879-ben felszólítottam a nálam jelentkezett hallgatókat, hogy hetenként egyszer, az egyetemi épület egyik tantermében megjelenjenek, hol kérdéseikre bővebb felvilágosítást akarok adni, és egyuttal egyes kérdéseket kidolgoztatni kívánnék. Emlékszem, hogy elég szép számmal jelentek meg a hallgatók, és hogy igen dicsérendő buzgalmat is kezdtek kifejteni: de már a tanév elején Nagyváradra, a jogakadémiához neveztetvén ki, e kísérlet abban maradt. A kísérletet megújítottam az utolsó félévben. Többen jelentkeztek, különösen olyanok, kik nemzetgazdasági és statisztikai előadásaimat hallgatták. Az első téma, melylyel foglalkoztunk, hazai vasutaink forgalma és jövedelmező képessége volt. A tagok közül egy vállalkozott a tárgy bővebb kidolgozására, és munkálatait később a többiek jelenlétében föl is mutatta. Egy másik thema, „a vasuti törvényhozás fejlődése hazánkban“ volt; azonban az, ki ennek kidolgozására vállalkozott, betegség következtében akadályozva volt azt befejezni. Mindkét esetben én szolgáltattam az illetőknek a szükséges anyagokat. Azonkívül tartottam többször colloquiumokat, hol a hozzám intézett kérdésekre fölvilágosítást is adtam. Végre a seminarium tagjaival kirándulást tettem a fővárosi

közraktárakba, hol az igazgatóság megbízásából a nagyfontosságú vállalat minden berendezését az épületeket, a könyvek vezetését, a közraktári jegy mintáit stb. megmutatták. Távolról sem tekintem ezt nagy eredménynek, de meg vagyok győződve, hogy ha e találkozásakor egy külön, akármily kis szoba állott volna rendelkezésre, és a hallgatók tudták volna, hogy engemet egy bizonyos napon ott találnak, és ha csak egynehány könyv, közgazdasági szótár, statisztikai évkönyvek és közlemények lettek volna ott találhatóak, még sokkal nagyobb lett volna a buzgalom. Ifjaink között elég számban találkoznak olyanok, kik különösen ezen szakmában alapos kiképzetésre vágyódnak, de hiányzik a vezetés, hiányzik a módszer; ennek nálunk igen jó hatása volna, s e hatást első sorban vizsgálainknál, a tudori felavattatási dolgozatoknál, későbbben a hírlapokban, az irodalomban és a különböző gazdasági egyleteinkben, testületeinkben stb., sőt még a parlamentben történő s államtudományi kérdéseket illető felszólalásoknál is észre lehetne venni, miért is kívánatos, hogy ez intézmény a mi egyetemünkön is mielőbb gyökeret verjen. Ha seminariumban évenként csak egynehány fiatal ember nyerne kiképzést, hogy a nehéz disciplinával mélyebben foglalkozzék, ha megtanulná a nagy kitartást, és feszült figyelmet, mely nélkül gazdasági jelenségeket észlelni és magyarázni nem lehet, akkor sokat nyertünk. Lassanként képződik egy törzs, mely helyt foglalván a közigazgatás, a törvényhozás, a hírlapirodalom, a gazdasági egyletek és kereskedelmi kamrák, nagy vállalataink terén, alapos ismeretével, továbbá rendszeres és módszeres munkával a nagy gazdasági kérdések megoldását, és népünk társadalmi viszonyainak megismerését előmozdítaná. A legnagyobb eredményt a tanítás ott mutatja föl, hol munkával kötik össze, és hol az érintkezés hallgatók és tanárok között egyénileg történik, és ez csak seminariumok segítségével érhető el.

Napjainkban a statisztikára még nagy feladatok várnak. Még nem birunk kellő ismeretével népünk életviszonyaival, és így nem tudjuk kellő biztossággal az irányt kijelölni, a melyben haladnunk kell. Ezért terjesztenünk kell a statisztikai szellemet, terjesztenünk az érdeklődést a közviszonyok iránt és a szigorú módszert azok teljes megítélésére. Ez lenne különös feladata és célja hazai statisztikai semináriumainknak.

DR. FÖLDES BÉLA.